

De Afghaanse drugsindustrie

Brug tussen ontwikkeling en stabiliteit?

Met de parlementaire verkiezingen van september 2005 heeft Afghanistan een belangrijke stap gezet op weg naar meer democratie en stabiliteit. Met behulp van de inspanningen van de internationale gemeenschap heeft de regering van president Hamid Karzai in vier jaar tijd belangrijke hindernissen genomen om een einde te maken aan tientallen jaren van burgeroorlog, politieke onrust en structurele armoede.

Helaas is het belangrijkste obstakel voor economische groei, stabiliteit en een hecht verankerde democratie niet uit de weg geruimd: de afhankelijkheid van illegale papaverteelt en de productie van opium. Sinds de Amerikaanse invasie van Afghanistan, in oktober 2001, is dit land opnieuw wereldleider geworden in opiumproductie, die de westerse markt bereikt in de vorm van heroïne. Afghanistan is goed voor 87% van alle heroïne die in de hele wereld wordt gebruikt, hetgeen jaarlijks zo'n 10.000 slachtoffers maakt.¹ Zestig procent van het Afghaanse bruto nationaal produkt (BNP) is opium-gerelateerd; dat betekent dat twee miljoen Afghanen voor hun dagelijks brood van de papaverteelt afhankelijk zijn.² Zonder deze (nu nog illegale) bron van inkomsten zou de toch al fragiele Afghaanse economie de afgrond in worden geduwd.

Dit drugsprobleem vormt de grootste hinderenis voor de democratisering van Afghanistan. De opiumproductie vormt ook een belangrijke bron van inkomsten voor de Taliban, en indirect voor al-Qaida, die daarmee hun guerrillaoorlog en terreurnetwerk in Irak en elders financieren.³ Irak en Afghanistan zijn bovendien aan elkaar verbonden via de uitvoerroutes van Afghaanse opium en heroïne.⁴ Afghanistan dreigt mede daarom het 'Colombia van Europa' te worden, waardoor het bovenaan onze prioriteitenlijst zou moeten staan.⁵ Dit laatste is helaas geenszins het geval. De acute crisis in Irak neemt bijna alle westerse aandacht en financiële middelen in beslag. Maar wanneer het Afghaanse drugsprobleem niet rigoureus wordt aangepakt, blijft ook stabiliteit in Irak een illusie.

Falend beleid

Sinds 2002 heeft de Afghaanse regering-Karzai de

papaverteelt officieel verboden, en zelfs een soort *jihad* afgekondigd tegen de drugsindustrie. Daarbij krijgt Karzai veel buitenlandse steun. De EU heeft onlangs 376 miljoen euro geoormerkt om gedurende de komende twee jaar de Afghaanse opiumproductie aan banden te leggen. Brussel denkt hierbij in het bijzonder aan het stimuleren van alternatieven voor opium. Ook het Amerikaanse USAID, het Nederlandse Cordaid en andere buitenlandse organisaties investeren in nieuwe produkten en sectoren. Met compensatie- en subsidieregelingen wordt getracht produkten als rozen(olie), saffraan, noten, rozijnen en diverse vruchten te bevorderen als alternatieven voor het lucratieve en relatief gemakkelijk te cultiveren papaver. In sommige gevallen gaat het hier om introductie van nieuwe gewassen of produkten, in andere gevallen om het opnieuw telen en vervaardigen van produkten die vroeger al veel werkgelegenheid en inkomsten genereerden. Zo was de Afghaanse rozijnenindustrie in de jaren '60 de grootste en belangrijkste ter wereld. Dit westerse beleid is zeker een stap in de juiste richting, maar het is tevens een strategie die pas op de middellange termijn (na vijf jaar) tot een zelfvoorzienende en winstgevende landbouwsector kan leiden.

Het huidige antidrugsbeleid (*counternarcotics*) in Afghanistan, gecoördineerd door het Verenigd Koninkrijk, richt zich op een combinatie van alternatieve ontwikkeling en vernietiging van papaverplanten en drugslaboratoria. Zo worden de Britse *Special Forces* gebruikt om mobiele drugslaboratoria (die van opium heroïne maken) op te sporen en onschadelijk te maken. Duitsland heeft de afgelopen jaren enkele duizenden Afghaanse politiemannen opgeleid om de drugssmokkel tegen te gaan. Ook harde militaire middelen worden niet geschuwd. Het Amerikaanse *Drugs Enforcement Agency* (DEA) heeft een zg. *Central Poppy Eradication Force* (CPEF) opgezet om plaatselijke leiders tot vernietiging van papavervelden aan te zetten. De resultaten zijn tot nu toe mager en het project blijkt zeer kostbaar. Het is niet mogelijk precies uit te rekenen hoeveel het huidige beleid van vernietiging kost, maar de cijfers die bekend zijn, zijn weinig bemoedigend. De CPEF heeft dit jaar slechts 250 hectare papavervelden vernietigd, uit een

budget van 150 miljoen dollar (voor een periode van drie jaar). In totaal heeft de internationale gemeenschap slechts 5.000 hectare vernietigd, een magere 5% van de totale papaverteelt in 2005.⁶

De Verenigde Staten staan tevens een andere radicale 'oplossing' voor, die al geruime tijd in de *war on drugs* in Colombia wordt toegepast: het bespuiten van de opiumvelden met herbicide.⁷ Dit is echter een zeer controversiële aanpak, omdat daarmee de gezondheid van de plaatselijke bevolking en het vee wordt aangetast; dat bemoeilijkt de toch al stroeve samenwerking met boeren verder. Welke vernietigingsmethode ook wordt gebruikt, het succes lijkt op voorhand beperkt. Men heeft met deze strategie in Latijns-Amerika immers nauwelijks resultaat behaald, en vijf jaar en 3 miljard dollar later kan deze 'war on drugs' als mislukt worden beschouwd: nauwelijks minder illegale drugsproductie; daling van de marktprijzen in plaats van de beoogde stijging; nauwelijks minder aanbod; en tevens geen verandering in de zuiverheid van drugs als cocaïne.

Hoewel president Karzai de besproeiing (vanuit de lucht) tot nu toe tegen heeft weten te houden en slechts andere methoden (zoals verbranding) heeft

huidige beleid schaadde slechts de toch al verarmde bevolking en niet de drugshandelaren, die de verkoopwaarde van hun voorraad zien stijgen. Vernietiging van de papaverteelt is politiek gezien weliswaar een gemakkelijke oplossing, maar zij heeft op korte termijn slechts tot gevolg dat de boerenbevolking de prille democratische regering van president Karzai de rug toekeert.

Het Senlis-voorstel

Een alternatieve oplossing wordt aangeboden door de *Senlis Council*, een in een voorstad van Parijs gevestigde internationale denktank die zich profileert op het gebied van internationaal drugsbeleid en daaraan gerelateerde beleidsterreinen, zoals ontwikkeling, internationale veiligheid en terrorisme. Het voorstel is niet geheel nieuw, maar wel radicaal: accepteer dat de papaverteelt niet te vuur en te zwaard kan worden uitgeroeid, en legitimeer deze papaverteelt door een deel van de bestaande drugsindustrie om te zetten in een farmaceutische industrie, die morfine en codeïne produceert. De *Senlis Council* bestudeert nu of Afghanistan deze essentiële medicijnen zou kunnen produceren. Maar zoals zo vaak staan er tussen droom en daad zowel praktische als juridische bezwaren. De problemen zijn van praktische, economische, politieke en strategische aard.

Praktische haalbaarheid. De eerste vraag is natuurlijk of het praktisch mogelijk is van de bestaande papaverteelt op de productie van medicijnen over te schakelen. Morfine en codeïne worden, net als heroïne, gemaakt van opium, dat op diverse manieren uit de papaverplant kan worden gehaald. Aangezien de kennis en traditie van papaverteelt in Afghanistan thans wijdverbreid zijn, zou implementatie van een kleinschalige medicijnen-producerende industrie te verwezenlijken zijn – en wel binnen korte termijn. Het zou hierbij kunnen gaan om een tijdelijke industrie, die na een aantal jaren langzamerhand wordt geliquideerd als genoeg economische alternatieven voor papaverboeren voorhanden zijn.

De *Senlis Council* heeft de eerste fase van een wetenschappelijk haalbaarheidsonderzoek naar de productie van medicijnen uit opium afgerond en de resultaten hiervan in september 2005 gepresenteerd op een conferentie in Kaboel.⁹ De eerste bevindingen zijn positief en in de onlangs geïnitieerde tweede fase wordt bestudeerd hoe een dergelijk systeem in praktijk kan worden gebracht. Daarnaast zullen onderzoekspartners, zoals de Universiteit Wageningen,

Traditionele antidrugstrategieën zijn

effectief noch efficiënt

toegestaan, lijkt hij nu toch bezweken te zijn onder hevige Britse en Amerikaanse druk. De Afghaanse president riep onlangs de boeren op te stoppen met papaverteelt, omdat anders de internationale gemeenschap met alle mogelijke middelen, inclusief besproeiingen, de teelt met wortel en tak zou uitroeien.⁸ Een beleid van besproeiing zal serieuze economische ontwrichting en sociale onrust veroorzaken, met als slechtste geval een burgeroorlog. Boeren worden echter niet alleen van hun enige inkomstenbron beroofd, maar chemische besproeiing heeft tevens serieuze nadelen voor de algemene volksgezondheid, veeteelt en landbouw.

Het is duidelijk dat traditionele antidrugstrategieën niet effectief en efficiënt zijn. De EU moet vooral doorgaan met stimulering van alternatieven voor de papaverteelt en versterking van het juridische systeem in Afghanistan, maar het Brits-Amerikaanse beleid van vernietiging is volstrekt zinloos. Het

bekijken welke papavervarianten meer geschikt zijn voor het produceren van codeïne en morfine en minder voor de produktie van heroïne. De samenwerking met universiteiten is heel belangrijk, omdat zo de kritiek op de Senlis-voorstellen met wetenschappelijke argumenten gepareerd kan worden. Ook wordt bestudeerd hoe een effectief controlemechanisme kan worden ingesteld, dat weglekken van opium naar de illegale drugseconomie voorkomt. Zo wordt er nagedacht over het markeren van *legale* papavervelden met speciale kleurencodes (de kleur van de bloeiende papaver is gemakkelijk te manipuleren); ook een karakteristieke vorm van de (legale) papaverbollen zou daarvoor in aanmerking komen.

In verscheidene andere landen, zoals Turkije en India, is al ervaring opgedaan met een beperkte legalisering van de opiumproduktie aldaar. Het Amerikaanse Congres heeft er enkele streng bewaakte projecten ondersteund, onder voorwaarde dat 80% van de medicijnen voor de Amerikaanse markt bestemd zal zijn. Nader onderzoek moet uitwijzen welke lessen Afghanistan van deze projecten kan leren, waarbij bilaterale handelsovereenkomsten de basis vormen voor een combinatie van ontwikkelings- en antidrugsbeleid. Maar ook niet vergeten mag worden dat de Afghaanse situatie uniek is. De papaverteelt vormt immers een centrale hoeksteen van de economie van Afghanistan; de betrokkenheid van *warlords*, de Taliban en criminele netwerken is van ongekende aard. Het opzetten van een proefproject in Afghanistan zou meer duidelijkheid verschaffen, maar hiervoor is allereerst toestemming vereist van de Afghaanse regering. Te denken valt aan de levering van medicijnen aan één bepaald ziekenhuis, te beginnen in Afghanistan zelf, maar – mede om publicitaire redenen – ook aan buitenlandse medische cliënten. De plannen zijn er, maar de politieke wil ontbreekt op dit moment, vooral omdat de Afghaanse regering onder hevige druk van de internationale gemeenschap staat en tevens bijna totaal van haar fondsen afhankelijk is.

Economische en commerciële aspecten. Het is geenszins de bedoeling de totale huidige illegale Afghaanse papaverteelt geheel om te buigen naar de legale geneesmiddelenindustrie. Het instandhouden van een quasi-monocultuur zou zeer nadelig kunnen zijn voor verdere economische groei. De *Senlis*-voorstellen zijn eerder van aanvullende aard; ze bieden Afghanistan de mogelijkheid economisch weer op gang te komen, waardoor ook het democratische proces een kans krijgt. Het is daarom tevens van belang inzicht te

verwerven in de economische en commerciële aspecten van een geneesmiddelenindustrie in Afghanistan.

Alle belanghebbenden in de huidige drugseconomie zouden de sleutelrol moeten inzien van licentieverlening voor de produktie van medicinale opium. Dit betekent in eerste instantie dat het inkomen van toekomstige papaverboeren moet kunnen wedijveren met hun inkomen binnen de hedendaagse drugseconomie. Dit hoeft op zich zelf geen probleem te zijn. Met het budget voor de vernietiging van (een miniem deel) van de papaveroogst zou de gehele oogst kunnen worden opgekocht – althans tegen dezelfde prijzen die de *warlords* nu betalen. Het is tevens van belang dat deze *warlords* een belang krijgen in een licentiesysteem voor medicinale papaverteelt. Sinds de verkiezingen van september 2005 zijn veel *warlords* 'in de politiek' gegaan, mede om hun economische privileges te waarborgen. Aangezien de grootste winst wordt gemaakt door drugssmokkelaars, en niet door de Afghaanse *warlords* zelf, is het mogelijk dat ook deze *warlords* genoeg nemen met de normale winst die kan worden gemaakt uit de legale medicijnindustrie. De grootste verliezers zijn de criminelen, de smokkelaars, en dat is juist de groep die deze strategie het hardst probeert te raken, om daarmee de voetangel uit de gemankeerde Afghaanse economie te verwijderen.

De commerciële kansen voor Afghaanse medicijnen zijn zonder enige twijfel riant. De wereldvraag naar medische opiaten is groot en de prijzen zijn navenant hoog. Afghanistan produceert nu echter geen opiaten voor de geneesmiddelenindustrie en beschikt – ironisch genoeg – nauwelijks over morfine of codeïne voor eigen gebruik. Bovendien is er op wereldschaal zowel een groeiende vraag naar pijnstillers als een zorgwekkend tekort. Ontwikkelingslanden hebben nauwelijks toegang tot dergelijke medicijnen, terwijl door de groeiende HIV/Aids-crisis de vraag een welhaast exponentiële stijging vertoont. Thans verbruiken slechts zeven landen (de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Italië, Frankrijk, Australië en Japan) 77% procent van alle uit opium gewonnen medicijnen. De Universiteit van Toronto heeft bovendien onlangs vastgesteld dat slechts 24% van alle vraag naar verlichting van matige tot hevige pijn gedekt wordt door de huidige voorraad medicijnen.¹⁰ De wereldvraag naar pijnstillende medicijnen wordt geschat op 10.000 ton opium, terwijl uit de huidige Afghaanse papaveroogst hooguit 4.500 ton wordt gewonnen.

De mogelijkheid met Afghaanse legale opiaten de groeiende mondiale pijn crisis te beëindigen, is een sterk moreel argument om de *Senlis*-voorstellen kracht bij te zetten. Uit commercieel oogpunt kunnen de Afghaanse medicijnen als een nieuw, moreel *brand* in de medicijnenmarkt worden gezet. Het vergt echter voor de (Westerse) farmaceutische industrie wel de nodige moed en daadkracht om deze strategie te verwezenlijken. Er bestaat grote angst dat de legale opiumproductie, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, in criminele handen geraakt, wat schade kan aanrichten aan de reputatie van *multinationals*. Voorlopig blijft Afghanistan immers een instabiele omgeving om zaken te doen.

Politieke koudwatervrees. Zowel in Afghanistan als daarbuiten zijn de *Senlis*-voorstellen met interesse, alsook met terughoudendheid ontvangen. Het voorstel is in al zijn eenvoud belangwekkend, omdat het zowel praktisch als economisch haalbaar lijkt en tevens een uitweg biedt voor de doodlopende weg waarop Afghanistan zich nu politiek bevindt. Toch moet er nog heel wat gebeuren vooraleer de rege-

De commerciële kansen voor Afghaanse medicijnen zijn meer dan riant

ring-Karzai overtuigd zal zijn van de noodzaak tot licentieverlening voor medicinale opium. Deze sceptis heeft een drietal gronden.

Ten *eerste* bestaat er een geheel gerechtvaardigde angst voor een radicale, vërreikende alternatieve antidrugsstrategie waarvan de gevolgen niet geheel zijn te voorzien. De Afghaanse overheid probeert al geruime tijd de boeren ervan te overtuigen dat papaverteelt verwerpelijk is, hetgeen aansluit bij het Talibanbeleid, dat (in juli 2000) alle papaverteelt in strijd verklaarde met de regels van de islam.¹¹ Het zou daarom moeilijk zijn opeens een genuanceerder beleid te volgen, waarin slechts de illegale papaverteelt laakbaar zou zijn. *Bovendien* wordt gevreesd dat een licentiesysteem niet in goede banen kan worden geleid, waardoor legale en illegale, overheids- en criminele circuits door elkaar gaan lopen – en dat zou Afghanistan tot een narcostaat maken.

Daar komt *tenslotte* nog bij dat de huidige Afghaanse regering *de facto* nog steeds onder Amerikaanse curatele staat. Zo werd de huidige Afghaanse

antidrugs-regelgeving grotendeels door het Amerikaanse *State Department* gedicteerd. De Afghanen hebben daar zelf weinig over te zeggen, hetgeen herinneringen oproept aan het zg. 'Plan Colombia' – het antidrugsplan van Colombia – waarvan de eerste versie (in het Engels) door de Amerikaanse regering was opgesteld. De Afghaanse antidrugs wet bevindt zich nu nog in een voorbereidend stadium, maar laat overigens wel de mogelijkheid open op bescheiden schaal licenties te verlenen voor legale papaverteelt. Dit geeft aan dat er in ieder geval de bereidheid bestaat alternatieven voor vernietiging en besproeiing te onderzoeken.

Aangezien het Verenigd Koninkrijk de *lead nation* is wat betreft het antidrugsbeleid binnen Afghanistan, is het van groot belang dat de regering-Blair afstapt van de heilloze, zelfs contraproductieve militaire aanpak gericht op vernietiging. Dit staat gelijk aan dweilen met de kraan open, waarbij tevens schaarse financiële middelen verkwanseld worden zonder de Afghaanse economie een nieuw perspectief te bieden. Dat er iets moet veranderen in het bestaande antidrugsbeleid, is evident. Maar zonder de actieve steun van enkele Westerse staten of een Afghaans ministerie dat onafhankelijker kan opereren, blijft het voorstel van de *Senlis Council* voor een licentiesysteem niet meer dan een aardig idee. Omdat de Amerikanen geen oren hebben naar medicinale papaverteelt in Afghanistan, zal het aan Europa zijn de *Senlis*-voorstellen op de agenda te zetten. Binnen de EU zijn deze voorstellen echter nog niet aan de orde gekomen. Daarin moet snel verandering komen.

War on drugs = war on terror?

Uit de aard der zaak is het niet gemakkelijk te achterhalen in hoeverre de Afghaanse drugsproblematiek samenhangt met de strijd tegen het terrorisme. Het is echter onmiskenbaar dat in Afghanistan zowel de Taliban als al-Qaida weer aan macht en presentie wint. Het is de vraag of licentieverlening voor de papaverteelt deze trend kan afremmen, of zelfs stoppen. Onderzoek naar de reële waarde en de *spill-over*-effecten van de invoering van een dergelijk systeem in Afghanistan moet dan ook niet bij voorbaat worden uitgesloten. Het is niet juist de Afghaanse *warlords* gelijk te stellen met terroristen, maar er bestaat wel degelijk een verband tussen de door hen geleide drugseconomie, de daaruit voortvloeiende anarchie en de vrijplaats die deze biedt aan terroristische groeperingen.

Vooraf uit propaganda-overwegingen is het belangrijk duidelijk te maken dat de ‘war on drugs’ de door Washington gedirigeerde ‘war on terror’ ondersteunt. Zonder de actieve Amerikaanse medewerking lijkt het niet mogelijk een licentiesysteem voor de Afghaanse papaverteelt door te voeren. Het zal echter veel overredingskracht kosten om de Amerikanen van hun militaire aanpak van Afghanistans problemen af te houden. De Verenigde Staten zijn geneigd hun eigen militaire superioriteit te laten gelden, ook al zijn de resultaten nihil. De implementatie van de Senlis-voorstellen vergt een volledige omschakeling van het bestaande beleid in Afghanistan, waarin de prioriteit wordt gegeven aan economische en sociale ontwikkeling in plaats van militaire oplossingen. Omdat Amerika’s operatie-*Enduring Freedom* (waarbij elitetroepen in het zuiden en zuidoosten van Afghanistan jacht maken op Talibanstrijders) nog steeds voortduurt, is het van belang dat de ‘war on drugs’ door Europese landen wordt gecoördineerd en uitgevoerd. Dit natuurlijk in nauwe samenspraak met de Afghaanse regering en overheidsinstanties.

‘Afghanistan Compact’ en de toekomst van Afghanistan

Op 31 januari en 1 februari 2006 zal in Londen een vervolgonferentie worden gehouden waar beslissingen worden genomen over Afghanistans toekomst.¹² Deze bijeenkomst (‘Afghanistan Compact’ of informeel ‘Bonn II’ genoemd, naar de eerdere conferentie van gelijke aard direct na de bevrijding van Afghanistan in november/december 2001), is van groot belang, omdat hier de *Senlis*-voorstellen serieus zouden moeten worden besproken. Maar deze voorstellen hebben slechts kans van slagen wanneer aan een viertal randvoorwaarden wordt voldaan.

Ten *eerste* zou de internationale gemeenschap de Afghaanse regering en de Afghaanse bevolking meer zélf moeten laten beslissen over hun toekomst. Dit geldt niet alleen voor het drugsbeleid, waar externe politieke druk de agenda volledig bepaalt, maar ook op terreinen als mensenrechten, economische ontwikkeling en democratisering. Ten *tweede* moet er een einde worden gemaakt aan de voortdurende ‘blame-game’, waarbij Afghanistan als drugsproducent volledig de schuld in de schoenen wordt geschoven. Dit werkt contraproductief en staat een innovatief drugsbeleid in de weg. Het is, ten *derde*, van groot belang dat het zg. ‘lead nation’-concept – waarbij bepaalde lidstaten verantwoordelijk zijn

voor een specifiek dossier – wordt herzien. Beleids-terreinen als het antidrugsbeleid moeten niet door één land worden bepaald, hetgeen nu het geval is. Ten *slotte* moet de EU zich gaan inzetten om de *Senlis*-voorstellen bespreekbaar te maken, opdat dit veelbelovend alternatief voor de huidige militaire aanpak in ieder geval de kans krijgt die het verdient.

Noten

- 1 UNODC, *Afghanistan Opium Survey 2005*, Wenen, 2005, blz. 1.
- 2 *Ibid.*
- 3 Directe banden tussen al-Qaida en de Afghaanse drugshandel zijn moeilijk aantoonbaar, vooral doordat al-Qaida niet of nauwelijks meer in Afghanistan zelf aanwezig is. Zie bijv. Vanda Felbab-Brown, ‘Afghanistan: When Counternarcotics Undermines Counterterrorism’, in: *The Washington Quarterly* (herfst 2005), blz. 59; en Jorrit Kamminga, ‘Afghanistan: Linkages Between the Illegal Opium Economy, International Crime and Terrorism’, in: David Spivack (red.), *Feasibility Study on Opium Licensing in Afghanistan for the Production of Morphine and Other Essential Medicines*, Kaboel, 2005.
- 4 ‘Lawless Iraq is “key drug route”’, *BBC News*, 12 mei 2005.
- 5 Europa is eindbestemming voor het merendeel van de uit Afghanistan afkomstige opium en heroïne.
- 6 *Afghanistan Opium Survey*, a.v. noot 1, blz. iii.
- 7 Menno Vellinga, ‘De War on Drugs: wat haalt het uit?’, in: *Internationale Spectator*, mei 2000, blz. 263-267.
- 8 ‘Karzai warns Afghan poppy farmers of world backlash’, *Agence France Presse*, 29 november 2005.
- 9 Spivack, a.v. noot 3.
- 10 Benedikt Fischer, Jürgen Rehm & Todd Culbert, ‘Opioid Analgesic Medications: A Mapping of Global Demand, Supply and the Pharmaceutical Industry’, in: Spivack, a.v. noot 3.
- 11 ODCCP, ‘Afghanistan ends opium poppy cultivation’, in: *Update*, juni 2001, blz. 3.
- 12 De details omtrent de ‘Afghanistan Compact’-bijeenkomst zijn op 27 november 2005 bekend gemaakt door de Afghaanse minister van buitenlandse zaken Abdullah, de Britse ambassadeur Rosalind Marsden en Jean Arnault, Speciale Vertegenwoordiger voor Afghanistan van de Verenigde Naties. Er zal een akkoord moeten worden ondertekend, waar de samenwerkingsrelatie tussen de internationale gemeenschap en Afghanistan voor de komende vijf jaar wordt uitgestippeld.

Dr P. van Ham is hoofd van het Clingendael global governance onderzoeksprogramma en docent aan het Europa College te Brugge.

Drs J. Kamminga is Special Policy Advisor van de Senlis Council in Kaboel (Afghanistan). Zie ook: www.senliscouncil.net.